

Autonomia sașilor transilvăneni și circumscrierea sa juridică până în epoca neoabsolutistă

Lorand MADLY

Coloniștii proveniți din spațiul german, împinși pe de o parte de condițiile nefavorabile existente în regiunile lor de baștină, pe de altă parte “chemați” de către regalitatea ungară care dorea ca prin aducerea lor să îmbunătățească viața economică și socială în regat (ad retinendam coronam), s-au așezat în sudul Transilvaniei, în secolul al 12-lea, pe așa-numitul fundus regius sau pământ regesc. Coloniștii amintiți proveneau din mai multe regiuni ale actualei Germanii, aveau deci o structură eterogenă, dar documentele îi amintesc tot mai mult sub aceeași denumire – saxones – din care derivă ulterioara denumire de sași. De-a lungul evoluției lor, organizarea politică pe care au alcătuit-o a beneficiat de o largă autonomie față de puterea centrală, manifestată prin numeroase drepturi – ca de exemplu cel la numirea și retribuirea funcționarilor proprii, ținerea unei adunări reprezentative proprii (Universitatea săsească), dublate de numeroase privilegii pe plan economic.

Considerarea lor ca pe un grup unitar și compact nu a fost numai un artificiu care provenea din cancelaria regală; aceasta a ținut de un interes printre cele mai înalte ale statului ungar, dar a reprezentat și o dorință a sașilor, de dorit a se consacra printr-o diplomă care să acorde și garanteze drepturi și privilegii comune. Acest lucru s-a întâmplat după nu multă vreme de la intervalul în care au avut loc colonizările, prin emiterea unei bule, care a primit denumirea de *Andreanum* – fiind emisă de regele Andrei al II-lea – sau “bula de aur a sașilor”.

Înainte de toate, acest document important, pe care s-a clădit ulterior întreg edificiul de drepturi ale sașilor, și care a fost întărită și confirmată de nenumărate ori, a consacrat unitatea sașilor – prin formula “*unus sit populus*”, așezați pe același teritoriu delimitat de Orăștie și Drăușeni, plasându-i sub aceeași jurisdicție, reprezentată de un judecător suprem, numit de către rege, și care, împreună cu ceilalți judecători aleși liber, trebuiau să judece exclusiv conform dreptului consuetudinar local, în cadrul proceselor putând fi aduși doar martori din cadrul aceleiași jurisdicții, nefiind permisă în nici o situație vreo influență din partea altor sisteme de drept asupra deciziilor. Ca instanță superioară, de apel, era recunoscută cea regală.¹ S-a consacrat de asemenea și alegerea liberă a comitelui Sibiului (care mai târziu va deveni comesul sașilor), care putea fi ales numai dintre sași.²

Ca orice asemenea act, diploma amintită prevedea, pe lângă drepturi, și obligații. Impozitul trebuia să se plătească global, constând din suma de 500 mărci de argint, care trebuia adusă de către un delegat regal, întreținut pe perioada perceperii în virtutea obligației de găzduire (*descensus*). Din punct de vedere militar, pentru conflictele din interiorul țării sașii trebuiau să furnizeze 500 de soldați, pentru campanii conduse de către rege în afara țării 100, iar pentru campanii conduse în afara țării de către alți conducători militari supuși ai regelui 50 de soldați, existând posibilitatea de a angaja mercenari, care a și fost folosită deseori în practică.³ Pe lângă acestea, sașii mai aveau sus amintita obligație de găzduire, foarte costisitoare pentru vremea aceea, însă numărul găzduirilor era limitat – pentru rege erau prevăzute trei iar pentru voievodul Transilvaniei două.⁴

¹ Dirk Moldt, *unus sit populus et sub uno iudice...Bemerkungen zum “Goldenen Freibrief” der Siebenbürger Sachsen* [observații asupra bulei de aur a sașilor], în *Zeitschrift für siebenbürgische Landeskunde*, 1999, tom 2, p. 206.

² Dósa Elek, *Erdélyhoni jogtudomány* (știința dreptului transilvănean), Cluj 1861, vol. I., p. 43.

³ Dirk Moldt, *op. cit.*, p. 207.

⁴ Dósa Elek, *op. cit.*, p. 44.

Privilegiile consemnate în diploma amintită mai prevedeau și alegerea liberă a preoților, dreptul la o pecete proprie – fapt care în sistemul juridic și administrativ al regatului presupunea o poziție de independență pronunțată –, precum și prelevarea gratuită a unei cantități mici de sare anual, necesară pentru nevoile consumului propriu.⁵

Prevederile bulei de aur a sașilor corespundeau întrutotul cerințelor timpului respectiv și consacrau drepturile și privilegiile, dar și obligațiile teritoriului pe care s-au așezat sașii, care primeau prin acest act o puternică independență, marcată prin subordonarea directă față de rege. Structura tipic feudală prevedea astfel ca obligații importante (servitium) pe cea militară, cea fiscală și descensus-ul, iar printre drepturi (libertas) putem aminti dreptul de proprietate exclusivă asupra terenurilor, unitatea de jurisdicție, dreptul de a alege funcționarii și preoții, peste care se adaugă mai multe înlesniri fiscale și comerciale.⁶ Pentru păstrarea integrității teritoriului, regele se obliga să nu doneze către nobili posesiuni aflate pe *fundus regius*⁷; astfel de acte puteau fi oricum atacate în virtutea dreptului de rezistență.

Bula de aur, temelia drepturilor și privilegiilor colective ale sașilor transilvăneni oferea o serie de libertăți, putându-se afirma că punea de fapt bazele unui stat în stat, în maniera în care acest lucru putea fi reglementat și semnifica în dreptul feudal.

În cadrul Principatului Transilvaniei aflat sub suzeranitate otomană, începând din 1541, care în ceea ce privește afacerile interne, avea la bază „colaborarea fraternă” dintre națiunile și stările privilegiate, fiecare dintre acestea avea un cuvânt de spus în conducerea principatului iar legile puteau fi puse în aplicare numai cu acordul celor trei națiuni.⁸ În virtutea acestui principiu, sașii aveau să trimită în Dietă 7 reprezentanți cu drepturi depline, consacându-se și interdicția întreținerii de contacte separate cu puteri străine, de pildă trimiterea de soli fără acordul celorlalți, precum și apărarea prin eforturi comune a țării împotriva dușmanilor.⁹

O altă etapă importantă în construcția edificiului juridic al sașilor transilvăneni a fost redactarea unei legislații (Statutele municipale săsești) proprii în anul 1583, care reprezenta o sinteză originală între dreptul consuetudinar și cel roman, care va fi baza juridică a reglementării raporturilor de drept civil și penal intern timp de aproape trei secole, până în momentul introducerii codului civil și penal austriac la mijlocul secolului al 19-lea.¹⁰ Chiar dacă conținea mai puțin reglementări de drept public, legislația amintită consacră caracterul unitar al pământului regesc din punct de vedere juridic (fiindcă până atunci existau numeroase culegeri de legi, așa-numite statute, specifice fiecărei jurisdicții locale), dar plasează pe sași la nivel de egalitate cu maghiarii din Transilvania care aveau de asemenea o legislație proprie și unitară. De fapt este vorba de încă o recunoaștere a independenței ori autonomiei fundului regiu.

O altă serie de schimbări în statutul și poziția sașilor transilvăneni ca entitate a dreptului public, a survenit odată cu intrarea Transilvaniei sub stăpânire habsburgică. Bazându-se cel puțin pe comunitatea de limbă, persoane importante și influente din rândurile sașilor, bucurându-se de asentimentul tuturor, au sprijinit ascensiunea habsburgilor spre pozițiile de conducere în Transilvania. Consacrarea noii stăpâniri s-a făcut prin așa-numita Diplomă Leopoldină din anul 1691, care avea valoarea unei veritabile constituții, rămânând în vigoare până în anul 1848.

În general, am putea spune că Diploma Leopoldină este mai mult un act care confirmă realitățile politico-juridice existente la acea dată în Transilvania. Chiar primul paragraf prevede păstrarea neschimbată a situației religiilor recepte și a stărilor privilegiate, nefiind posibilă introducerea de noi categorii privilegiate.¹¹ Totodată, sunt reconfirmate toate donațiile, privilegiile, titlurile, etc. către persoanele fizice ori juridice, făcute de regii Ungariei, este decretată păstrarea neatinsă a tuturor legiuirilor existente – Aprobatele și Compilatele, Tripartitul lui Werbőczy și Statutele Municipale Săsești. Pentru ocuparea posturilor vor avea prioritate „*transilvănenii*”

⁵ Dirk Moldt, *op. cit.*, p. 208.

⁶ Friedrich Schuller von Libloy, *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, (istoria dreptului transilvănean), Sibiu, 1867, vol. I, p. 115

⁷ Dósa, *op. cit.*, p. 44.

⁸ *Quellen zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen 1191-1975*. (Izvoare pentru istoria sașilor transilvăneni) Köln-Wien, 1981, p. 105. În continuare *Quellen...*

⁹ *Ibidem*, p. 106.

¹⁰ Despre Statutele Municipale Săsești vezi Loránd Mádly, *Statutele municipale săsești din 1583. Geneza lor istorică și prevederile penale*, în *ActaMN*, 37-38, 2000-2001, p. 259.

¹¹ Textul parțial al Diplomei în *Quellen...*, p. 167 și urm.

genuini, adică maghiarii, secuii și sașii, fără a se ține seamă de religie". De asemenea, se promite și eliberarea mai cu seamă a sașilor de sub povara cheltuielilor legate de găzduirea unor funcționari, furnizarea de cai precum și de încartiruire.

Mai târziu, politica dusă de Iosif al II-lea în Transilvania urmărea o linie centralizatoare și avea ca scop desființarea sistemului de privilegii feudale și înlocuirea acestuia cu o organizare izvorâtă din principiile absolutismului luminat, demersuri dublate de o politică de promovare a catolicismului. Pentru sistemul de organizare și administrare proprie a sașilor de pe fundus regius, aceste realități prevesteau evenimente nefaste, care s-au concretizat prin intervenții din partea Vienei care aveau drept scop limitarea drepturilor și privilegiilor; una dintre măsurile concrete a fost luată în 1784, prin suspendarea vechii "constituții" transilvănene care garanta drepturi largi pentru sașii ardeleni, mai apoi înlăturarea drepturilor administrative ale Universității săsești. Opoziția claselor privilegiate care aveau în Transilvania un cuvânt greu de spus a determinat în cele din urmă revocarea măsurilor luate, care a avut ca efect o reîntoarcere la vechile reglementări, de dinaintea epocii lui Iosif al II-lea. În scurt timp însă, puterea centrală a început să facă demersuri, desigur mult mai timide decât înainte, în sensul centralizării. Pentru reglementarea în acest sens a realităților de pe pământul regesc au fost emise "Regulațiile" sau "punctele regulative" în anii 1795, 1797, dar cele mai importante în 1805.¹² În ultimul an amintit, au fost decretate măsuri privind administrația oficială, care prevedeau ca alegerea funcționarilor înalți să se facă cu o bază electorală mai largă, la alegerea acestora putând participa toate comunitățile scaunelor și districtelor. Pentru o mai mare stabilitate și reducerea frecvenței alegerilor s-a decis ca juzii orășenești sau jurații să fie aleși din doi în doi ani, nu anual cum era până atunci, reducându-se și numărul juraților. Adunările scăunale nu mai puteau fi ținute mai frecvent decât de două ori pe an, iar atribuțiile lor au fost precis delimitate. Pe plan judiciar, instanțele săsești puteau judeca numai pricinile care cădeau sub procedura judecării orale și care se puteau finaliza prin împăcare, celelalte cazuri urmând a fi discutate de instanțele suprapuse. Dreptul de judecată al clerului în probleme matrimoniale a fost restabilit. O altă schimbare pozitivă a fost faptul că a fost desființat postul de primar provincial iar autoritatea asupra întregii "națiuni" a fost transferată comesului. Acestuia din urmă i-au fost stabilite și prerogativele, printre care executarea înaltelor ordine politice, juridice și economice, supravegherea activității magistraților, încercarea de a mări veniturile publice, să oprească eventualele abuzuri, să facă cel puțin o vizită pe an în provincie, în mare, să "promoveze binele general prin toate mijloacele și forțele". În afară de acestea, în afară de sesiunea ordinară a Universității, comesul avea dreptul să o convoace și în luna mai.¹³ Cu greu s-ar putea spune dacă aceste intervenții au avut mai mult un impact pozitiv sau unul negativ. În orice caz, peste toate felurile în care au fost privite, au reprezentat o adaptare a prevederilor de drept public privitoare la realitățile de pe pământul crăiesc la noile condiții din Imperiul Habsburgic.

Evenimentele din 1848-49 au pus Transilvania și pe locuitorii acestei provincii în fața unor probleme noi și dificile. Izvorâtă din elanul Vormärz-ului, mișcarea revoluționară maghiară, puternic reprezentată și în Transilvania, urmărea unirea necondiționată a acesteia cu Ungaria, primul pas spre alcătuirea viitorului stat național ungar. Pentru numeroși sași, uniunea însemna un atentat la adresa autonomiei teritoriale a pământului regesc – a Sachsenlandului – fiind pusă în pericol existența sa. Pentru alții însă, a reprezentat o idee demnă de susținut. Din acest motiv, până în momentul izbucnirii războiului civil, sașii au avut în mod oficial o poziție favorabilă, dar extrem de indecisă în problema Uniunii.

Peste nu multă vreme, escaladarea tensiunilor care aveau ca punct central însăși această dispută sus amintită a dus la izbucnirea războiului civil, unul dintre cele mai sângeroase conflicte din istoria Transilvaniei, la care sașii au stat alături de români în lupta împotriva revoluționarilor maghiari, pentru apărarea integrității monarhiei, din partea căreia își vedeau asigurată în continuare poziția privilegiată. Lupta a cauzat și de partea lor numeroase pierderi umane și materiale, precum și suferințe cauzate de devastări, întreruperea comunicațiilor și fluctuațiile prețurilor.

Ca mulțumire adusă loialității sașilor transilvăneni, tânărul și recent instalatul împărat Francisc Iosif I a emis din Olmütz, la 21 decembrie 1848, un manifest către "poporul nostru credincios al sașilor"¹⁴.

¹² *Ibidem*, p. 197.

¹³ Extrase din textul punctelor regulative din anul 1805 în *Ibidem*, p. 197 și urm.

¹⁴ Textul manifestului este cuprins în Fr Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, Sibiu, 1910, vol III., p. 260 și urm.

În expunerea documentului se amintește fidelitatea sașilor, arătată într-un moment marcat de atâtea încercări, fidelitate dovedită prin faptul că aceștia și-au părăsit îndeletnicirile normale pentru a aduce sacrificii coroanei, pentru apărarea drepturilor acesteia. Ca răspuns la aceste sacrificii, Coroana s-a arătat dispusă a da curs cererilor făcute la Viena de către deputații sași, a căror soluționare este în interesul Gesamtstaat-ului, fiind în concordanță cu promisiunile făcute de tânărul împărat la urcarea pe tron.

Pe baza principiului *“egalei îndreptățiri și dreptului de liberă determinare a popoarelor”*, se promitea subordonarea nemijlocită a națiunii săsești față de Coroană, legătura *“intrinsecă”* a acesteia cu Monarhia, inclusiv prin legătura nemijlocită a *“autorității centrale naționale”* cu Ministerul, precum și reprezentarea națiunii prin deputați proprii în Reichstagul austriac. Se mai menționează în document, că Ministerul a fost însărcinat să se pună în legătură oficială cu comitele sașilor și cu Universitatea, pentru ca problemele și petițiile primite de către acestea și înaintate către Minister ori împărat să fie rezolvate corespunzător. De asemenea, modalitățile de alegere și trimitere a deputaților sași în Reichstag urmau a fi stabilite prin reglementări ulterioare. În încheiere, împăratul dădea *“loialei noastre națiuni săsești o dovadă dăinuitoare a îndurării și grației imperiale, și așteptăm de la aceasta, ca în legătura strânsă cu inima și cu cele mai înalte interese ale Monarhiei, să recunoască liniștitoare garanții ale înfloririi, întăririi și creșterii sale”*.

Manifestul din 21 decembrie a fost urmat de un rescript din ziua următoare, care stabilea că problemele administrative aflate până atunci în jurisdicția autorităților țării să fie preluate de comesul sașilor, problemele care trec de această sferă căzând în atribuțiile Ministerului. Instanța superioară de apel a Universității urma să fie Înalta Curte de la Viena, unde urmau să fie angajați și sași. Universității i s-a cerut să înainteze propuneri pentru noua organizare iar baronul Geringer (sas ca origine) a fost numit însărcinat imperial în Transilvania¹⁵, dar preluarea funcției de către acesta nu a mai avut loc datorită ofensivei începute de trupele revoluționare maghiare și a evenimentelor care au evoluat altfel decât era prevăzut.

Cel mai important document al revoluției de la 1848-49 a fost așa-numita constituție octroiată de la Olmütz, din martie 1849, care reprezenta de fapt una din cuceririle mișcărilor revoluționare. Având un caracter democratic, ea prevedea numeroase drepturi și libertăți pentru popoarele monarhiei și a fost primită destul de bine de către acestea. Încă în primul capitol este enumerată componența Imperiului Austriac, în care intra și *“Marele Principat al Transilvaniei, incluzând pământul sașilor...”*, în continuare fiind stabilite problemele care cad în jurisdicția țărilor componente și cele care sunt de atribuția puterii centrale. Paragraful 70 dispune ca problemele care cad în atribuțiile țărilor componente să fie discutate în adunări locale, iar paragraful 74, referitor exclusiv la Transilvania, consacră independența acesteia față de regatul Ungariei și principiul egalei îndreptățiri a națiunilor ca principiu fundamental al viitoarei organizări. În alineatul 2 al amintitului paragraf se promite și menținerea drepturilor națiunii săsești în cadrul constituției imperiale.¹⁶

Această lege fundamentală reprezenta astfel încă un pas înainte spre menținerea și consolidarea autonomiei sașilor în Transilvania; împreună cu manifestul și rescriptul emise anterior au constituit bazele acestei autonomii în perioada următoare. Din păcate însă, lucrurile au luat o altă întorsătură. La 14 aprilie 1849, la Dieta de la Debrețin s-a proclamat independența Ungariei și ruperea acesteia pe vecie de Casa de Austria, după care a urmat o puternică ofensivă a trupelor revoluționare aflate sub conducerea lui Bem, ceea ce a determinat o bulversare a unei situații existente și cu tendințe de stabilizare, provocând numeroase temeri. Ofensiva, chiar dacă a fost puternică, a fost înfrântă prin ajutorul militar primit din partea Imperiului Rus, sfârșind prin depunerea armelor la Șiria, în august 1849 – moment din care începe tranziția spre noua epocă, cea neoabsolutistă, caracterizată la început prin starea de asediu și prin politica de represalii dusă de Haynau, dar și prin numeroase speranțe ale unei reveniri la ordinea constituțională.

Perioada imediat următoare capitulării de la Șiria a trezit aceste puternice speranțe și în rândurile sașilor, în condițiile în care ei au început să beneficieze, datorită poziției loiale avute, dar și datorită cooptării lor în procesul de reorganizare în Transilvania, de o serie de avantaje, ca de exemplu un împrumut substanțial pentru refacerea distrugerilor din anul anterior dar și numeroase posturi în administrație. Împărțirea provizorie a Transilvaniei făcută de către autoritățile militare austriece în șase districte militare a favorizat de asemenea poziția deosebită a sașilor. Districtul militar al Sibiului, care cuprindea și scaunele Brașovului și pe cel filial al

¹⁵ *Ibidem*, p. 261.

¹⁶ Extrase din textul constituției în Spira György, *A nemzetiségi kérdés a 48-as forradalom Magyarországnán* (problema naționalităților în Ungaria revoluției din 1848), Bp., 1992., passim.

Bistriței¹⁷, adică teritoriile locuite de sași, avea în fruntea sa un comandant militar asistat de un comisar civil, asemenea celorlalte districte militare; în cazul Sibiului, comisarul civil era însuși comesul Salmen, care și-a păstrat titlul. Mai mult, în documentele oficiale se putea folosi până în anul 1851 denumirea de "Sachsenland", pentru districtul militar amintit, împreună cu menținerea în funcție a vechii organizări scăunale și a funcționarilor proprii.¹⁸ Astfel, pentru primii ani ai neoabsolutismului se părea că sașii sunt cei care beneficiază de toată grația și binefacerile noului regim, iar ei făceau tot posibilul pentru a lărgi chiar aceste privilegii. Universitatea întrunită în decembrie 1849 a început să facă propuneri privind reorganizarea țării, intenția fiind crearea unui Sachsenland complet autonom, direct supus Coroanei, idee puternic susținută și în presă. În acest sens, vii discuții a suscitat ideea apărută în cadrul Universității de a exclude comunitățile românești din cadrul pământului regesc, dat fiind faptul că la acea oră românii alcătuiau aici majoritatea. Dorințele Universității, în care a prevalat ideea de a păstra neatinsă vechea componentă teritorială au fost înaintate către împărat și Ministerul de interne, dar răspunsurile au fost nefavorabile fiindcă se considera că o poziție de autonomie pronunțată a sașilor ar contraveni principiului de bază al organizării Monarhiei – acela al egalei îndreptățiri. Oricum, în această perioadă se constată tendința de îndepărtare față de principiile constituționale din partea puterii; constituția din martie, din cauza faptului că încercările sale de punere în aplicare generau tot mai multe complicații, a fost abandonată – prin patenta din 31 decembrie 1851 (Sylvesterpateent), care marchează începutul propriu-zis al neoabsolutismului, moment din care încep intervenții directe ale puterii în viața internă a Transilvaniei, care au cauzat multe neajunsuri atât sașilor cât și românilor, care, ca națiuni loiale, în această perioadă marcată de stare de asediu și represalii, au avut de suferit la fel ca și cei care au luptat împotriva coroanei. Pentru sași nu mai exista la acest moment nici o speranță a îndeplinirii Sachsenlandului autonom mult dorit, din contră, intervențiile care au urmat – chemarea comesului Salmen la un post în Viena și suspendarea Universității, au determinat ca din anul 1852 sașii să fie complet lipsiți de o viață politică, fiind desființate toate posibilitățile în acest sens, dar și Universității i-a fost răpit dreptul de a judeca, ceea ce a însemnat sfârșitul autonomiei pe plan judecătoresc. Situația ce s-a instaurat în acest moment a durat până la sfârșitul neoabsolutismului, și chiar dacă în perioada liberală au avut loc unele încercări de revigorare a vieții politice și de continuare a eforturilor în direcția autonomistă, toate acestea au fost înfrânte prin noua politică a autorităților de după 1867, care prin intervenții sistematice au desființat și ceea ce mai rămăsese din vechile drepturi și privilegii ale sașilor.

Putem afirma că în epoca modernă, drepturile colective ale sașilor se bazează încă pe un sistem de drepturi și privilegii de sorginte feudală, care începeau să intre tot mai mult în conflict cu noile principii de organizare politico-statală, de la concepția de stat modern a absolutismului luminat și până la ideea de stat național. Din acest motiv, din momentul în care s-a considerat că autonomiile largi, de tip stat în stat, nu mai corespund cerințelor timpului, s-a trecut la măsuri uneori sistematice, altele mai timide, care aveau drept scop eliminarea acestora. Din păcate însă, existența colectivă a sașilor transilvăneni era apărută și chiar definită prin aceste străvechi reglementări ale libertăților, a căror desființare în timp a avut ca efect și erodarea treptată a existenței sașilor transilvăneni ca și colectivitate.

¹⁷ Vezi memoriul ministrului de interne Alexander Bach din octombrie 1849, MOL D-3. 1. d. (1849).

¹⁸ Vezi cererea Universității din 15 decembrie 1850, MOL D-3. 5. d. (1850), f. 572.

